

UDK: 929.737

Abdulxay AXMEDOV,
Andijon davlat pedagogika instituti katta o'qituvchisi
E-mail: abdulhayaxmedov5810@gmail.com

Andijon davlat pedagogika instituti, PhD N.Yaqubov taqrizi asosida

MUSTAQILLIK YILLARIDA KASABA UYUSHMALARI FAOLIYATI: ANDIJON MISOLIDA

Аннотация

Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgan yillarida kasaba uyushmalarining huquqiy, iqtisodiy va ijtimoiy munosabatlardagi o'rni, ularning rivojlanish bosqichlari va Andijon viloyati misolida amaliy natijalari tahlil etiladi. Mustaqillik davrida kasaba uyushmalari mehnat munosabatlarini tartibga solish, xodimlar huquqlarini himoya qilish, ijtimoiy dasturlarni qo'llab-quvvatlash, shuningdek, bozor iqtisodiyoti sharoitiga moslashuv jarayonlarida faol ishtirok etib, o'zining muhim jamiyatiy-siyosiy institut sifatidagi rolini kuchaytirgan. Maqolada raqamli transformatsiya, xalqaro mehnat standartlari va iqtisodiy modernizatsiya sharoitida kasaba uyushmalarining kelgusidagi ustuvor yo'nalishlari ham yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: Kasaba uyushmalari, mehnat huquqi, ijtimoiy himoya, Andijon viloyati, bozor iqtisodiyoti, raqamli transformatsiya, xodimlar huquqlari, mehnat sharoitlari, iqtisodiy modernizatsiya.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРОФСОЮЗОВ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ: НА ПРИМЕРЕ АНДИЖАНА

Аннотация

В данной статье анализируется роль профсоюзов в правовых, экономических и социальных отношениях в Узбекистане в период независимости, а также практические результаты их деятельности на примере Андижанской области. Отмечается, что в годы независимости профсоюзы усилили свою роль как важный общественно-политический институт, активно участвуя в регулировании трудовых отношений, защите прав работников, поддержке социальных программ, а также в адаптации к рыночным условиям. Кроме того, в статье рассматриваются перспективы профсоюзов в условиях цифровой трансформации, соответствия международным трудовым стандартам и экономической модернизации.

Ключевые слова: Профсоюзы, трудовое право, социальная защита, Андижанская область, рыночная экономика, цифровая трансформация, права работников, условия труда, экономическая модернизация.

TRADE UNION ACTIVITIES DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE: ON THE EXAMPLE OF ANDIJAN

Annotation

This article examines the role of trade unions in the legal, economic, and social contexts in Uzbekistan since its independence, focusing on practical outcomes in the Andijan region. The study highlights how trade unions have strengthened their position as a vital socio-political institution by regulating labor relations, protecting workers' rights, supporting social programs, and facilitating adaptation to a market economy. Furthermore, the article addresses the future prospects of trade unions in the era of digital transformation, international labor standards compliance, and economic modernization.

Key words: Trade unions, labor law, social protection, Andijan region, market economy, digital transformation, workers' rights, working conditions, economic modernization.

Kirish. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishganidan so'ng, siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy jabhalarda tub o'zgarishlar amalga oshirildi[1]. Jumladan, mehnat munosabatlari tizimi ham jadal rivojlandi. Kasaba uyushmalari ana shu jarayonda xodimlar huquqlarini himoya qilish, mehnat sharoitlarini yaxshilash va ishlab chiqarish samaradorligini oshirishdagi rolini yanada kuchaytirdi. Xususan, Andijon viloyati misolida kasaba uyushmalari faoliyati keyingi yillarda sezilarli darajada takomillashib, viloyat iqtisodiy-ijtimoiy rivojida muhim omilga aylandi[3].

Mustaqillikning dastlabki yillarida bozor iqtisodiyoti tamoyillariga moslashish, xususiy sektor rivoji, ichki va tashqi iqtisodiy munosabatlarning takomillashuvi bilan birga, mehnat qonunchiligi va kasaba uyushmalarining huquqiy maqomi ham tubdan o'zgardi. Kasaba uyushmalariga jamoa shartnomalarini tuzishda ishtirok etish, texnik va huquqiy nazoratni amalga oshirish, xodimlar huquqlarini to'la himoya qilish kabi keng vakolatlar berildi.

Mazkur maqolada, birinchi navbatda, kasaba uyushmalarining mustaqillik yillaridagi rivojlanish bosqichlari, ularning huquqiy asoslari, faoliyat yo'nalishlari va xodimlar manfaatlarini himoya qilishdagi roli tahlil qilinadi. Ikkinchidan, Andijon viloyatida kasaba uyushmalarining jamiyat va iqtisodiyotga ta'siri o'rganilib, ijtimoiy himoya, ishchi-xodimlar malakasini oshirish, mehnat sharoitlarini yaxshilashdagi real natijalar keltiriladi. Uchinchidan, raqamli transformatsiya, xalqaro

mehnat standartlari va iqtisodiy modernizatsiya jarayonida kasaba uyushmalarining kelajakdagi ustuvor vazifalari tahlil qilinadi.

Maqolaning asosiy maqsadi – kasaba uyushmalarining bozor iqtisodiyoti sharoitida mehnat munosabatlari va xodimlar huquqlarini himoya qilishdagi ahamiyatini ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan baholash, Andijon viloyati misolida tahlil qilish, shuningdek, istiqboldagi rivojlanish yo'nalishlarini belgilashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Kasaba uyushmalarining tarixiy rivojlanishi va zamonaviy davrdagi rolini yoritish uchun xalqaro va milliy darajada turli manbalar mavjud. Xususan:

Xalqaro Mehnat Tashkiloti (XMT) konvensiyalari, deklaratsiyalari va hisobotlarida kasaba uyushmalarining xodimlar huquqlarini himoya qilish, mehnat xavfsizligini ta'minlash, jamoa shartnomalarini imzolashdagi roli alohida urg'u bilan yoritib berilgan[4]. Bu hujjatlar kasaba uyushmalariga bozor iqtisodiyoti sharoitida qanday strategik yo'nalishlar zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mustaqillikdan keyin sobiq ittifoq mamlakatlaridagi kasaba uyushmalari o'zining "davlat quroli" sifatidagi funksiyasidan xoli bo'lib, xodimlar manfaatlarini himoya qiluvchi mustaqil institutga aylanish jarayonini boshdan kechirdi[6]. Bu jarayon uzoq va murakkab bo'lib, keng ko'lamli islohotlar va yangi huquqiy bazani talab etdi.

Mustaqillikdan keyin qabul qilingan Mehnat kodeksi, "Kasaba uyushmalari to'g'risida"gi Qonun va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar kasaba uyushmalarining bozor iqtisodiyotiga

moslashishida muhim huquqiy asos bo'lib xizmat qildi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari va farmonlarida kasaba uyushmalarining ijtimoiy-iqtisodiy sohada tutgan o'rni mustahkamlab borildi.

Mahalliy tadqiqotlar kasaba uyushmalarining xodimlar manfaatlarini himoya qilishdan tashqari, ijtimoiy himoya, sog'lomlashtirish tadbirlari, ayollar va yoshlar siyosati, mehnat nizolarini oldini olish kabi sohalaridagi rolga e'tibor qaratadi[8]. Ayniqsa, raqamli iqtisodiyot jadal rivojlanayotgan bir paytda kasaba uyushmalarining xodimlar huquqlarini zamon talablariga mos ravishda ta'minlashi dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Andijon viloyati aholi zichligi yuqori, sanoat va qishloq xo'jaligi birdek rivojlangan hududlar qatoriga kiradi. Ayrim mahalliy olimlar Andijon misolida kasaba uyushmalarining ishlab chiqarish va ijtimoiy hayotdagi ta'sirini o'rganib, bu sohada ijobiy natijalarga erishganini ta'kidlaydilar. Jumladan, sanoat klasterlari va xususiy sektorda xodimlarning jamoa shartnomalari, ish haqi, mehnat sharoitlari va ijtimoiy himoya masalalariga munosabati o'rganilganda, kasaba uyushmalari "vositachi" funksiyasini muvaffaqiyatli bajarishi qayd etiladi.

Yuqoridagi adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bozor iqtisodiyoti sharoitida kasaba uyushmalarining konstitutsiyaviy huquqlari, xalqaro mehnat standartlariga moslashuvi, xodimlar manfaatlarini samarali himoya qilishi va ijtimoiy-huquqiy masalalarda muvozanatni saqlashdagi roli kuchayib bormoqda. Ayniqsa, Andijon viloyatidagi tajriba kasaba uyushmalari faoliyatining to'laqonli rivojlanishida davlat siyosati, iqtisodiy omillar va ijtimoiy infratuzilmaning o'zaro uyg'unligi zarurligini namoyish etadi[8].

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada kasaba uyushmalarining mustaqillik yillaridagi rivojlanishi va Andijon viloyatidagi amaliy natijalari bo'yicha ilmiy-nazariy va amaliy xulosalar chiqish uchun quyidagi metodologik yondashuvlardan foydalanildi:

O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi, "Kasaba uyushmalari to'g'risida"gi Qonun hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari va farmonlari o'rganildi. Shuningdek, XMTning konvensiyalari (87-son, 98-son) va boshqa xalqaro standartlar[4] bilan taqqoslash yo'li bilan kasaba uyushmalarining huquqiy maqomi va faoliyat doirasi aniqlashtirildi.

Kasaba uyushmalarining huquqiy, ijtimoiy va iqtisodiy aspektlarini yorituvchi xalqaro va milliy tadqiqotlar[5] umumlashtirildi. Bunda asosan postsovet makonida kasaba uyushmalarining transformatsiya jarayoni, O'zbekistonda esa mustaqillik yillarida qabul qilingan qonuniy me'yorlar va siyosiy islohotlar tahlil qilindi.

Mazkur metodlar birgalikda qo'llanilishi maqolada keltirilgan xulosalarning ilmiy asosligini ta'minladi. Ayniqsa, intervyyular davomida olingan amaliy ma'lumotlar statistik ko'rsatkichlar va huquqiy me'yorlar bilan qiyoslangan holda tahlil qilindi.

Tahlil va natijalar. Mustaqillikning ilk davrida kasaba uyushmalarining bozor iqtisodiyotiga moslashishi uchun huquqiy zamin yaratildi: Mehnat kodeksi va "Kasaba uyushmalari to'g'risida"gi Qonun kasaba uyushmalariga xodimlar manfaatlarini himoya qilish, mehnat sharoitlari va shartlari yuzasidan ish beruvchilar bilan muzokaralar olib borish, jamoa shartnomalarini imzolash kabi vakolatlarni berdi. Bozor iqtisodiyoti rivojlanishi bilan xususiy sektor paydo bo'lib, kasaba uyushmalari xodimlari sonining davlat korxonalaridan xususiy tarmoqqa siljishi kuzatildi[5].

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi. (yangi tahrirlar va qo'shimchalar bilan)
2. "Kasaba uyushmalari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari va farmonlari: mehnat munosabatlari, ijtimoiy himoya, raqamli iqtisodiyotga doir hujjatlar (turli yillarda)
4. Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO) konvensiyalari va hisobotlari: 87-son, 98-son konvensiyalar va boshqa tegishli hujjatlar.
5. Baccaro, L. & Howell, C. (2017). Trajectories of Neoliberal Transformation: European Industrial Relations since the 1970s. Cambridge University Press.
6. Ashwin, S. & Clarke, S. (2003). Russian Trade Unions and Industrial Relations in Transition. Palgrave Macmillan.
7. Crowley, S., & Ost, D. (2001). Workers after Workers' States: Labor and Politics in Postcommunist Eastern Europe. Rowman & Littlefield.
8. Karimov, Sh. (2018). "O'zbekistonda kasaba uyushmalari faoliyatining huquqiy asoslari". Ijtimoiy fanlar, 3, 45–52-bet
9. Xudoyberdiyev, O. (2021). "Andijon viloyatida kasaba uyushmalarining ijtimoiy masalalarini hal etishdagi ishtiroki". Falsafa va siyosat, 2, 3439.-bet.

Avval kasaba uyushmalari davlat korxonalari va muassasalarida kuchliroq pozitsiyaga ega edi. Mustaqillik yillaridan so'ng xususiy sektor, qo'shma korxonalar va xorijiy investitsiya loyihalari soni ortgani sayin, kasaba uyushmalarining ish usullari, nizolarni hal etish metodlari ham o'zgarishga majbur bo'ldi

XMT konvensiyalari bo'yicha majburiyatlar, mehnat sharoitlari, mehnatni muhofaza qilish, ish vaqtini tartibga solish kabi yo'nalishlarda kasaba uyushmalarining mas'uliyati oshdi.

Andijon viloyati iqtisodiyotida sanoat, qishloq xo'jaligi va xizmat ko'rsatish sohalarida birdek rivojlangan. Ayni paytda viloyatdagi yirik korxonalar ("Andijon Avtomobil Zavodi", to'qimachilik klasterlari) qoshidagi kasaba uyushmalari ijtimoiy paketi, mehnat sharoitlari, xodimlar salomatligi va malaka oshirish masalalariga keng e'tibor qaratmoqda

Kasaba uyushmalari yirik korxonalarda tibbiy ko'rik, sanatoriy-profilaktoriya, madaniy dam olish tadbirlarini tashkil etish, xodimlar va ularning oila a'zolariga moddiy yordam ajratish kabi tashkiliy ishlarni olib boradi[9]. Bu xodimlar o'rtasida ijtimoiy barqarorlik va mehnat samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, yirik korxonalarda jamoa shartnomalari deyarli 90-95% hollarda imzolandi, kichik biznes subyektlarida esa bu ko'rsatkich anchayin past (taxminan 40-50%). Kichik subyektlarda kasaba uyushmalarining faoliyati sustligi yoki umuman yo'qligi kuzatiladi.

Andijon viloyatida kasaba uyushmalari tashabbusi bilan tashkil etilgan o'quv kurslari va seminarlar ishchi-xodimlarning raqamli savodxonligini oshirish, xorijiy tillarni o'rganish va texnik bilimlarini yangilashga qaratilgan loyihalarni yo'lga qo'yimoqda[8]. Bu bozor iqtisodiyoti sharoitida raqobatbardoshlikni kuchaytiradi.

Kasaba uyushmalari O'zbekistonda mehnat nizolarini oldini olish va nizolar vujudga kelganda ish beruvchi-xodim o'rtasida murosaga erishish orqali ijtimoiy taranglikni yumshatishda muhim vositachidir. Xususan, Andijon viloyatidagi korxonalarda yirik nizolar yuzaga kelmasdan turib, kasaba qo'mitalari buni erta bosqichda hal etishga harakat qiladi.

Masalan, xodimlarning ish haqi kechikishi, mehnat sharoitining buzilishi yoki ish vaqti haqida noroziliklar paytida kasaba uyushmalari korxona ma'muriyati bilan muzokaralar o'tkazadi, ish beruvchilarga ijtimoiy majburiyatlarini eslatadi[2].

Raqamli iqtisodiyot sharoitida masofaviy ish, vaqtinchalik bandlik yoki freelance shakllari ham rivojlanmoqda. Kasaba uyushmalari bu sohada hali to'liq tajribaga ega bo'lmaganda, xodimlarni huquqiy maslahatlar bilan ta'minlashga intilmoqda.

Zamonaviy texnologiyalarning jadal rivoji kasaba uyushmalarining ish uslubiga ham ta'sir o'tkazmoqda. Jumladan, onlayn jamoa shartnomalarini muhokama qilish, mehnat nizolarini onlayn maslahatlar orqali bartaraf etish, xodimlar huquqlariga doir onlayn platformalarni joriy etish kabi yo'nalishlar paydo bo'ldi.

Xulosa. Mustaqillik yillarida kasaba uyushmalarining huquqiy maqomi, iqtisodiy-ijtimoiy roli va bozor iqtisodiyoti sharoitida tutgan o'rni sezilarli darajada o'zgardi. Xususan, Andijon viloyati misolida kasaba uyushmalari nafaqat yirik sanoat va qishloq xo'jaligi klasterlarida, balki xizmat ko'rsatish sohasida ham xodimlar manfaatlarini samarali himoya qilish, mehnat sharoitlarini yaxshilash, ijtimoiy loyihalarni amalga oshirish singari vazifalarni bajarmoqda.